

Nanostrukturalne trde zaščitne prevleke: nanašanje, lastnosti in uporaba

doc. dr. Miha Čekada

Institut »Jožef Stefan«, Odsek za tanke plasti in površine

Jamova 39, 1000 Ljubljana

miha.cekada@ijs.si, www.ijs.si/ctp

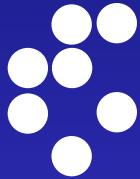
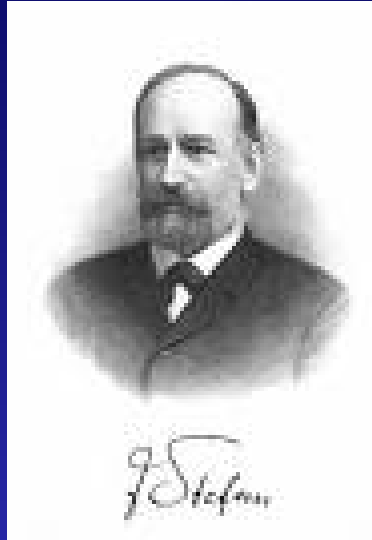

Uvod

Jožef Stefan (1835–1893)

Stefan-Boltzmannov zakon

$$j = \sigma T^4$$

Institut »Jožef Stefan«

ustanovljen 1949

največji raziskovalni institut v Sloveniji

raziskovalna področja:

fizika

novi materiali

kemija in biokemija

znanosti o okolju

elektronske in informacijske tehnologije

reaktorska tehnika

Odsek za tanke plasti in površine

Raziskovalna področja:

- trde zaščitne prevleke za orodja
- fizika in kemija tankih plasti
- fizika plazme
- defekti v tankih plasteh

Implementacija trdih prevlek v proizvodnjo

Center za trde prevleke, Domžale

Vsebina

makro

orodni materiali

mikro

trde prevleke
nanašanje prevlek
večplastne prevleke

nano

nanoplastne prevleke
simulacija nanašanja
nanokompozitne prevleke
barvne prevleke
industrijska uporaba nanostrukturnih prevlek

Orodni materiali: makro

Osnovne zahteve tehnične lastnosti: trdota, žilavost, kemijska inertnost ...
omejitve: obstojnost, zdravje, okolje
cena

Osnovni koncept osnova Fe, dodatki Cr, V, W ...

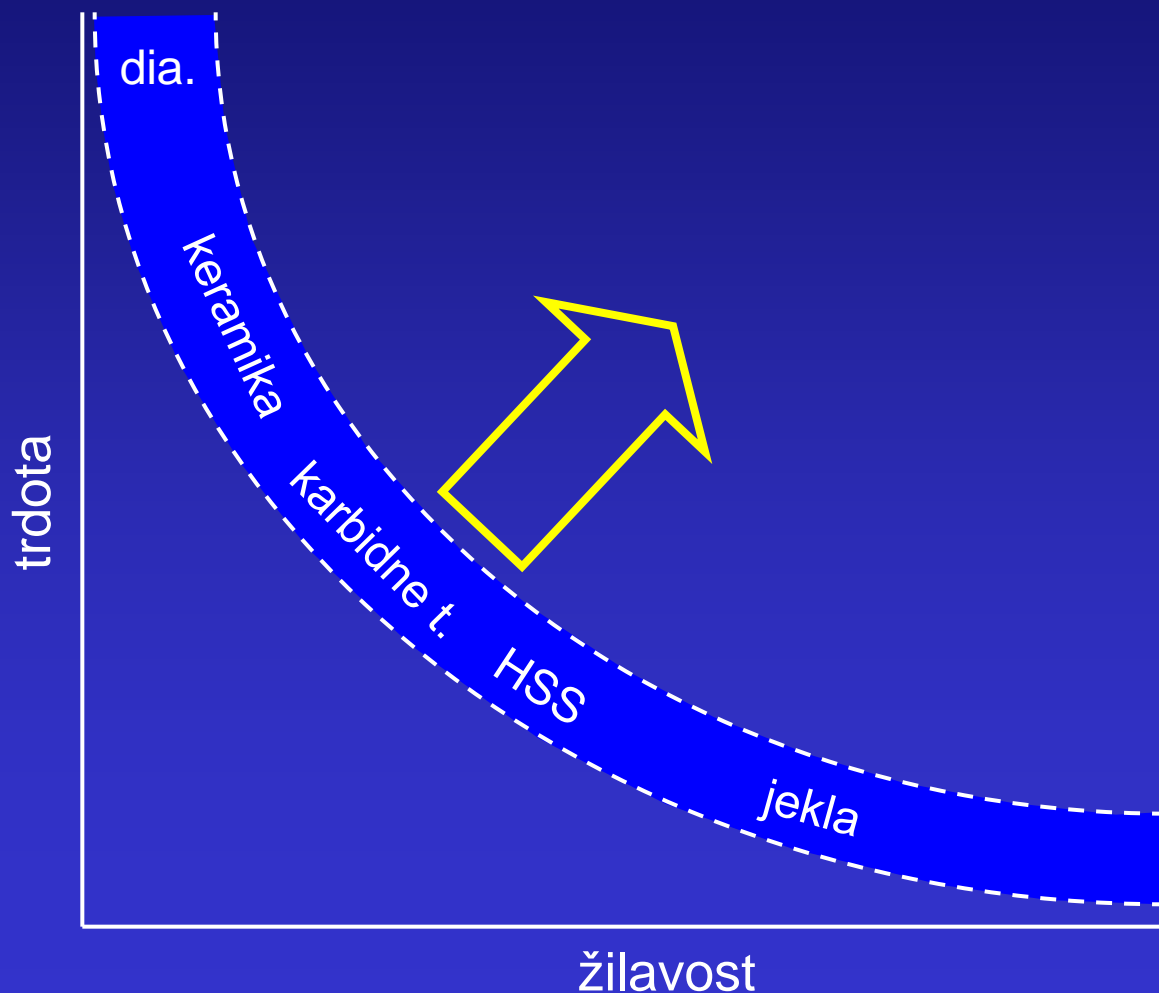
H																He	
Li	Be											B	C	N	O	F	Ne
Na	Mg											Al	Si	P	S	Cl	Ar
K	Ca	Sc	Ti	V	Cr	Mn	Fe	Co	Ni	Cu	Zn	Ga	Ge	As	Se	Br	Kr
Rb	Sr	Y	Zr	Nb	Mo	Tc	Ru	Rh	Pd	Ag	Cd	In	Sn	Sb	Te	J	Xe
Cs	Ba		Hf	Ta	W	Re	Os	Ir	Pt	Au	Hg	Tl	Pb	Bi	Po	At	Rn
Fr	Ra																
			La	Ce	Pr	Nd	Pm	Sm	Eu	Gd	Tb	Dy	Ho	Er	Tm	Yb	Lu
			Ac	Th	Pa	U	Np	Pu	Am	Cm	Bk	Cf	Es	Fm	Mn	No	Lr

Orodni materiali: makro

Novi koncepti

keramični materiali: Si_3N_4 , diamant

kompozitni materiali: WC-Co (karbidna trdina, widia)

Orodni materiali: mikro

Koncept

- Spremenimo le površino materiala, osnovo pa pustimo nespremenjeno
- Kombiniramo strukturne lastnosti osnovnega materiala s funkcionalnimi lastnostmi površine

goli material

prekrit s prevleko

modifikacija površine

modifikacija površine + prekrit s prevleko (duplex)

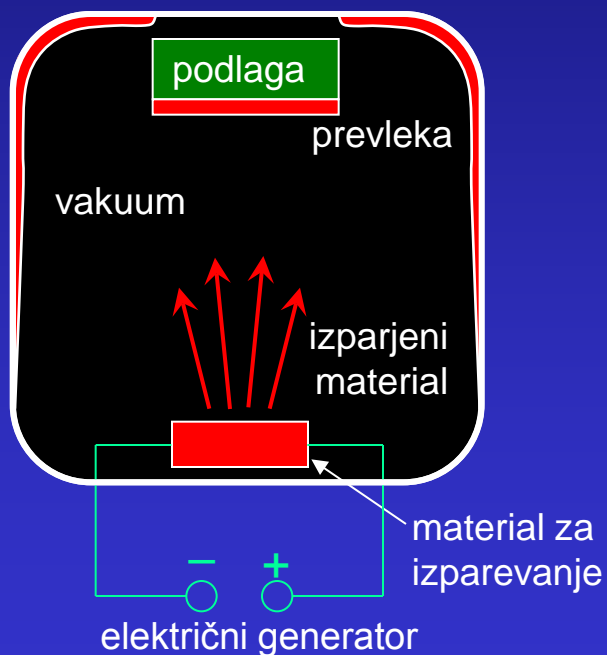
Nanašanje prevlek

starejši postopki

elektrokemijski (galvanski Cr),
kemijski (netokovni Ni)

...

fizikalno nanašanje iz parne faze PVD (*physical vapor deposition*)

varianta 1: **naparevanje** (*evaporation*)

- električni tok
- elektronski curek
- katodni lok
- laser

varianta 2: **naprševanje** (*sputtering*)

- diodno
- triodno
- magnetronsko

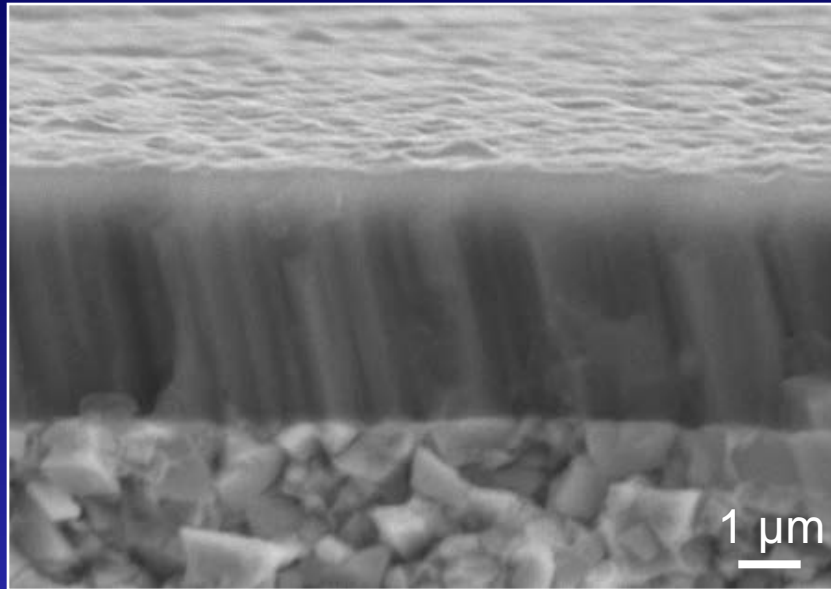
Izbor materialov

tarča Ti → plast Ti

tarča Ti + plin N₂ → plast TiN

Standardne prevleke

prevleka
TiN

koraki naprej

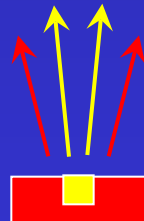
drugi elementi (kovine, nekovine)
uporaba več elementov

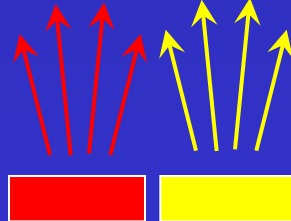
ena
tarča

zmesna
tarča

segmentna
tarča

dve ločeni
tarči

Standardne prevleke

CrN

kemijska inertnost

TiAlN

visoka trdota

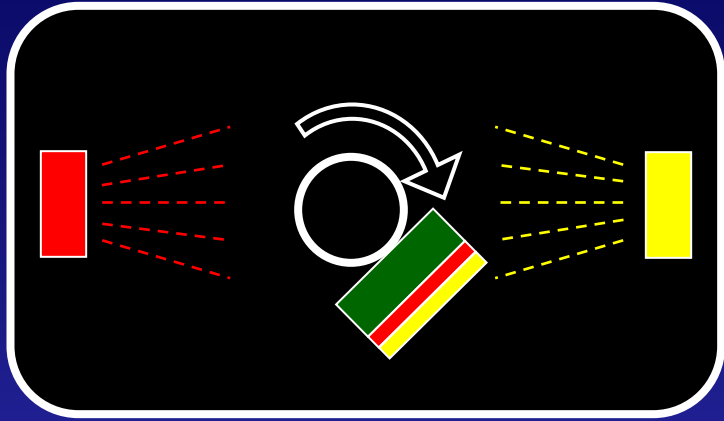
a-CN

nizko trenje

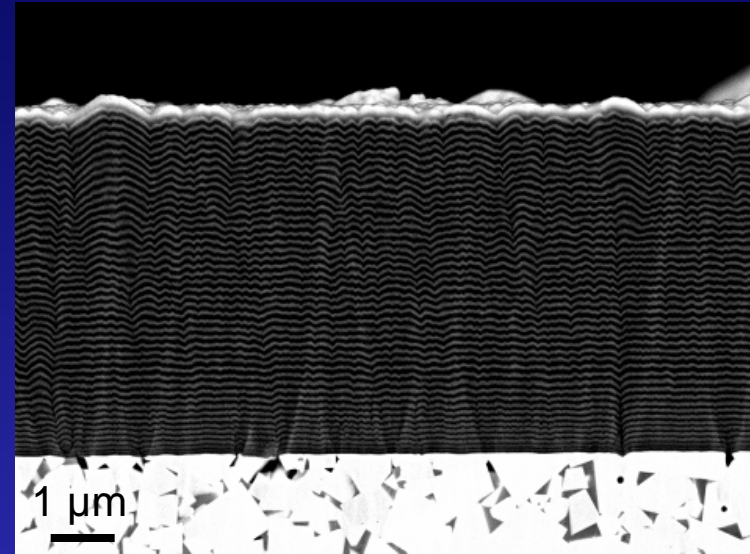

H																	He
Li	Be											B	C	N	O	F	Ne
Na	Mg											Al	Si	P	S	Cl	Ar
K	Ca	Sc	Ti	V	Cr	Mn	Fe	Co	Ni	Cu	Zn	Ga	Ge	As	Se	Br	Kr
Rb	Sr	Y	Zr	Nb	Mo	Tc	Ru	Rh	Pd	Ag	Cd	In	Sn	Sb	Te	J	Xe
Cs	Ba		Hf	Ta	W	Re	Os	Ir	Pt	Au	Hg	Tl	Pb	Bi	Po	At	Rn
Fr	Ra																
		La	Ce	Pr	Nd	Pm	Sm	Eu	Gd	Tb	Dy	Ho	Er	Tm	Yb	Lu	
		Ac	Th	Pa	U	Np	Pu	Am	Cm	Bk	Cf	Es	Fm	Mn	No	Lr	

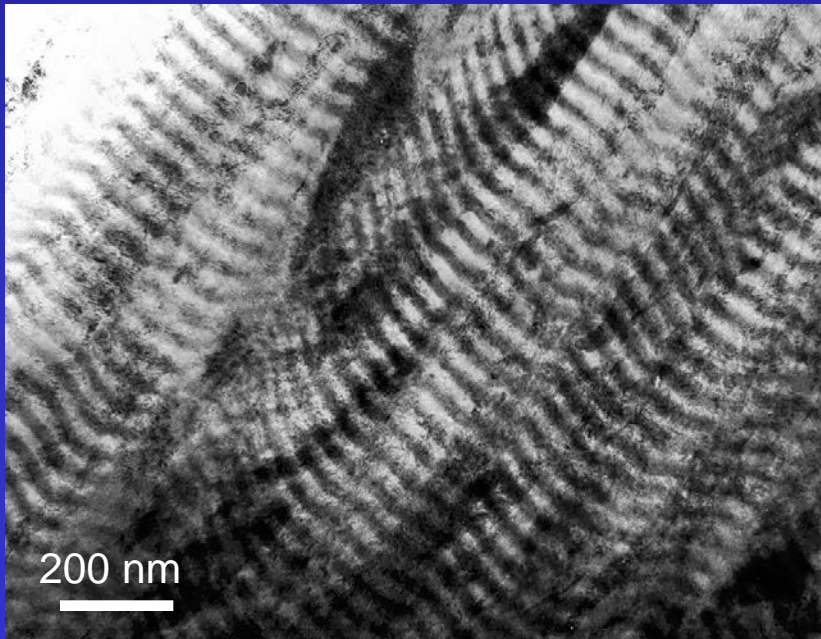
Nanašanje večplastnih prevlek: iz mikro v nano

perioda nekaj 100 nm

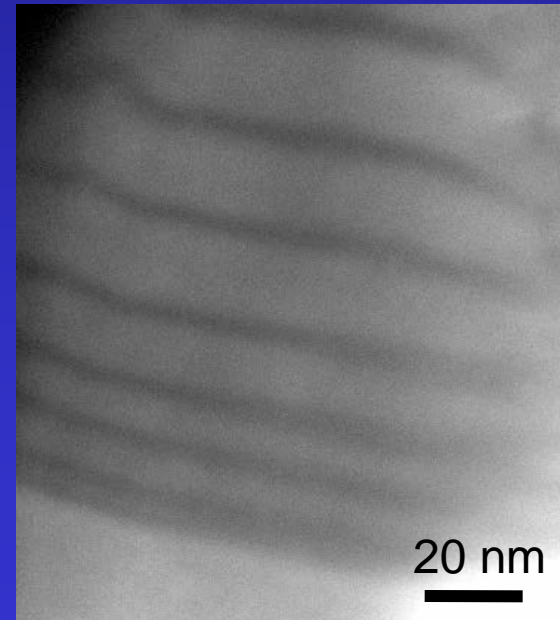

perioda nekaj 10 nm

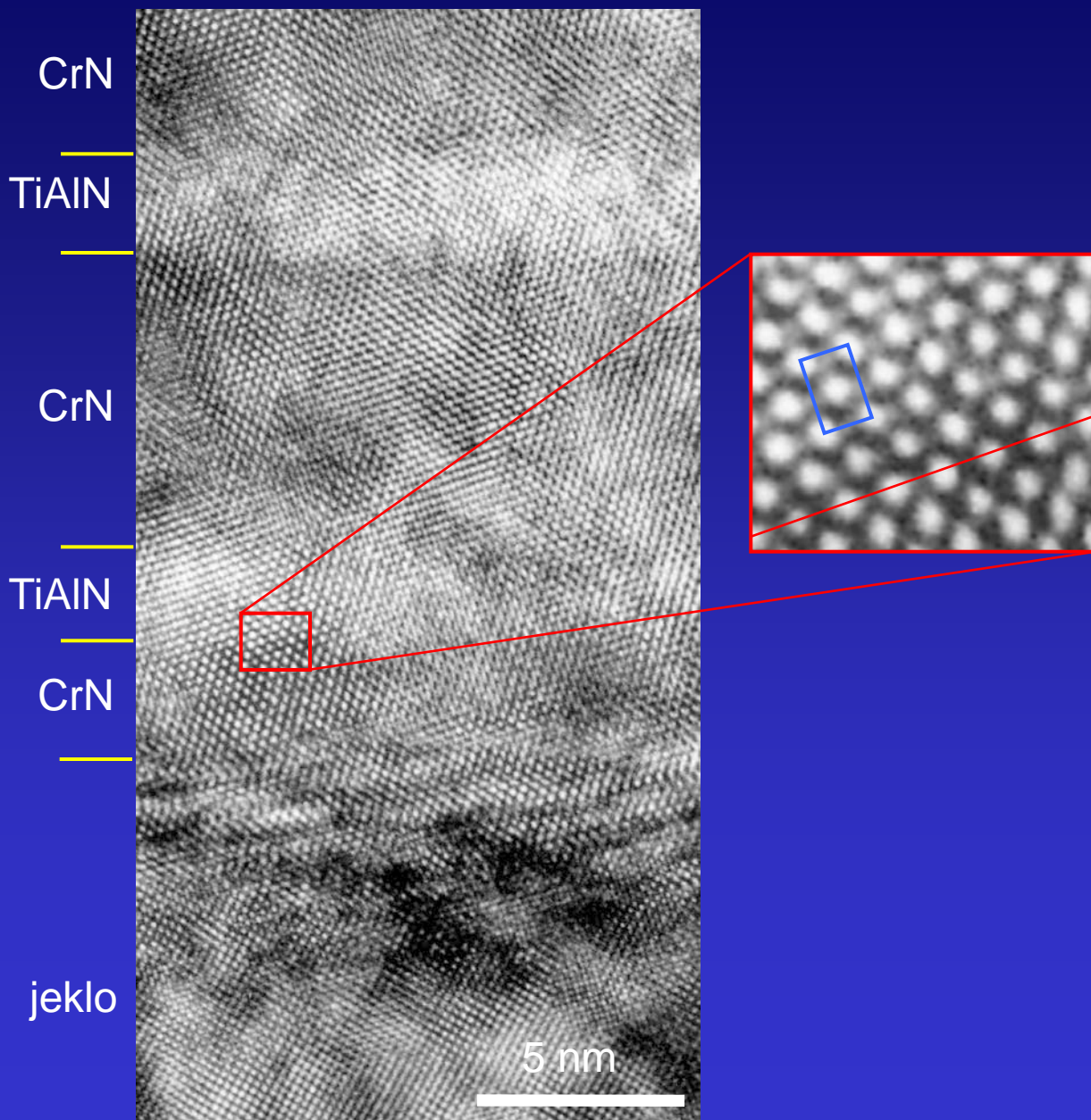

perioda
nekaj nm

nanoplastna
prevleka

Nanašanje večplastnih prevlek: nano

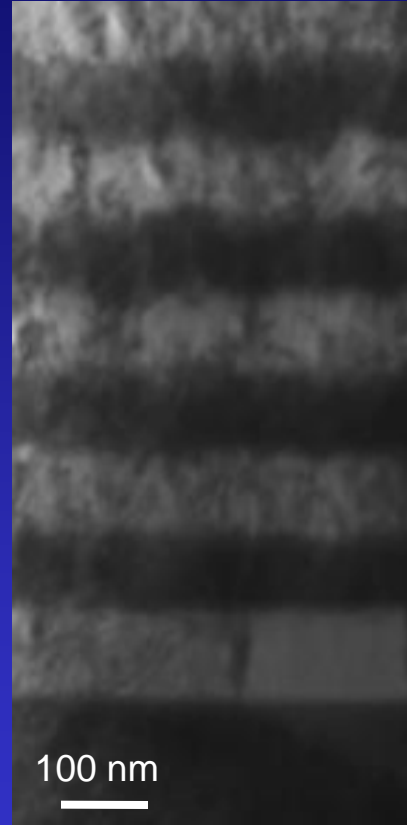
Režimi rotacije pri nanašanju večplastnih prevlek

komora za nanašanje

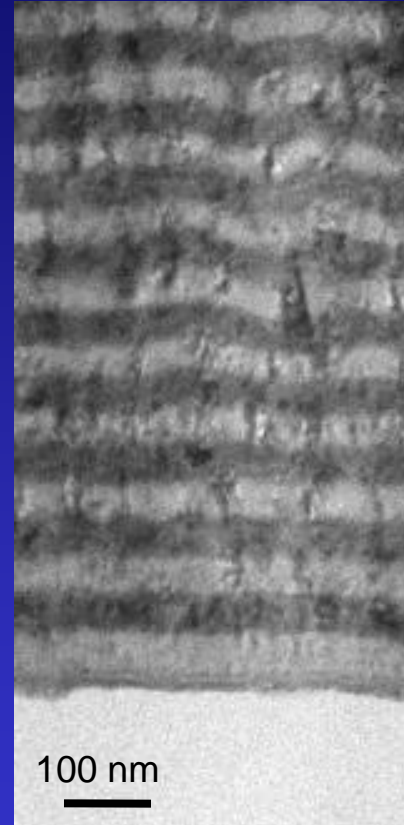

prečni prerez

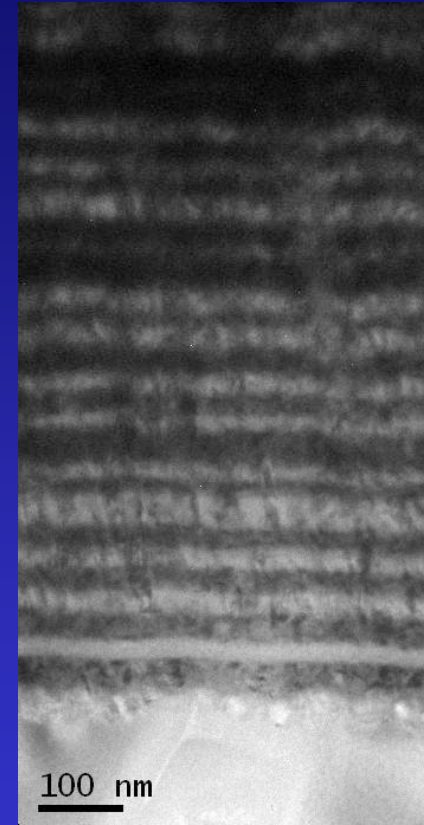
enojna rotacija

dvojna rotacija

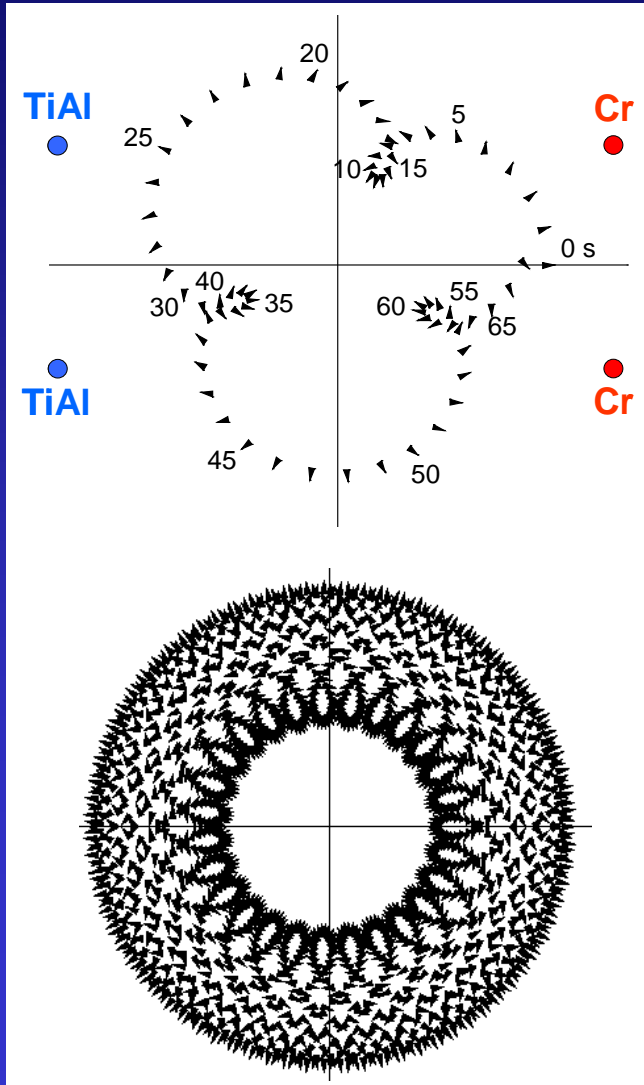

trojna rotacija

Režimi rotacije pri nanašanju večplastnih prevlek

simulacija rotacije

nm

2500

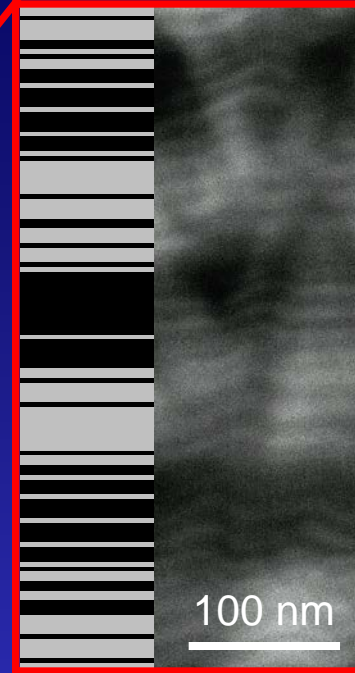
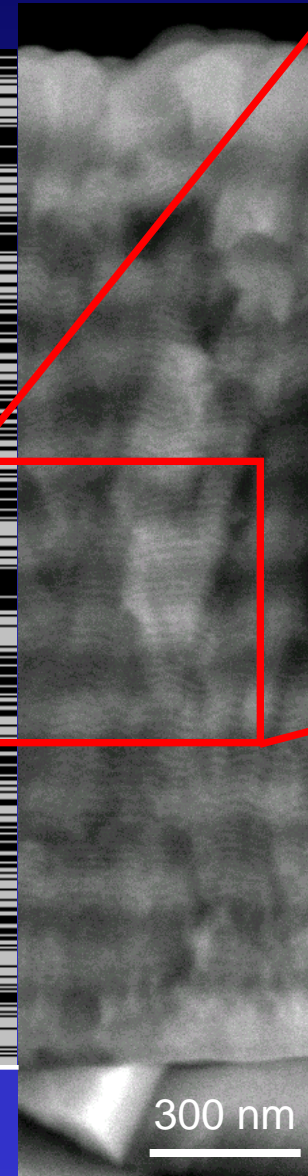
2000

1500

1000

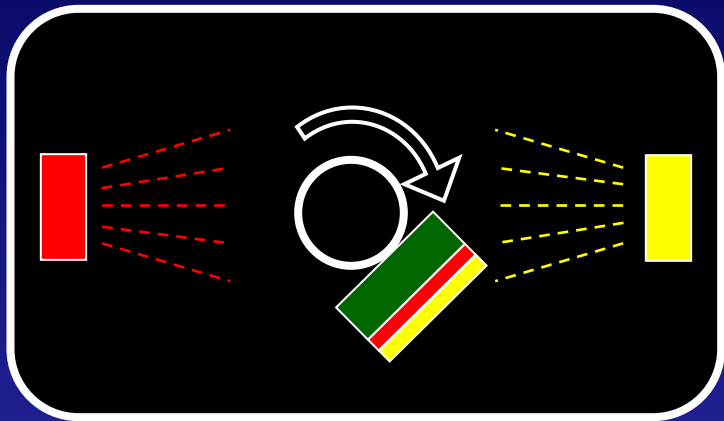
500

0

300 nm

Nanašanje kompozitnih prevlek

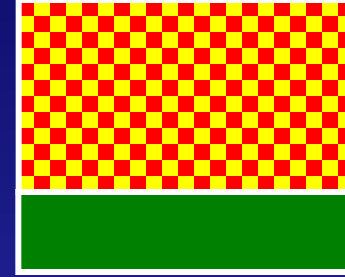
možne strukture

enoplastna
prevleka

večplastna
prevleka

kompozitna
prevleka

Pogoji za nastanek nanokompozitne prevleke

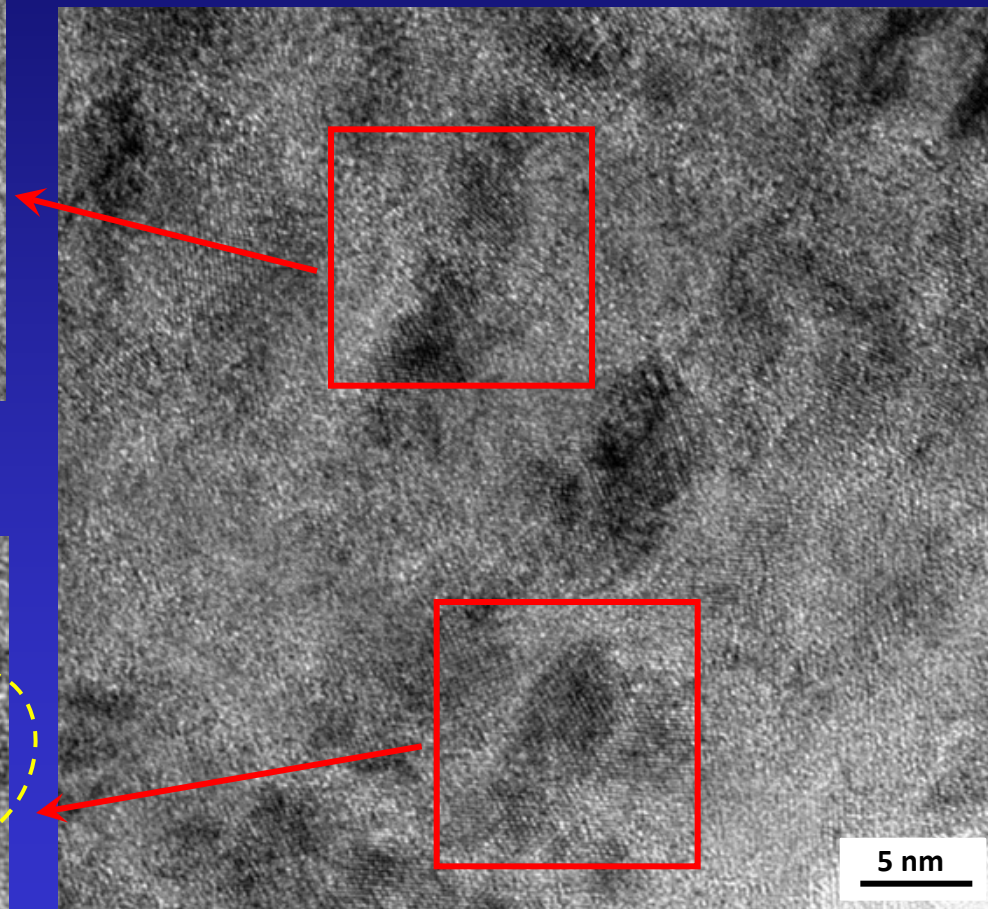
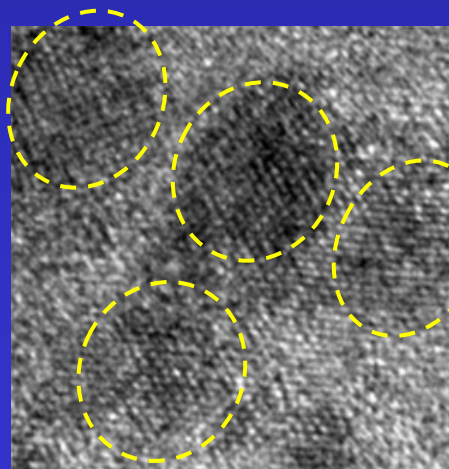
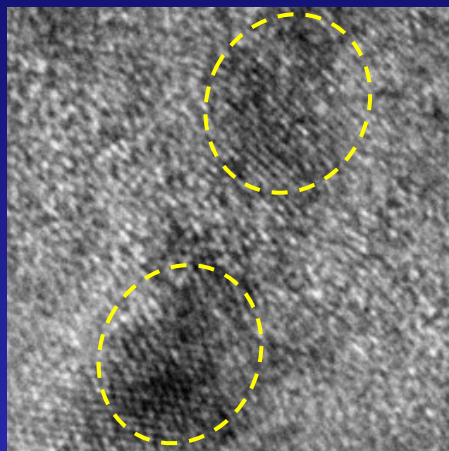
intrinzične lastnosti: - vsaj ena faza mora imeti visoko trdoto
- kemijska inertnost

segregacija: - fazi med sabo ne smeta biti topni
- ustrezni pogoji za difuzijo

strukturna intergiteta: - visoka kohezija na fazni meji
- fleksibilnost sekundarne faze

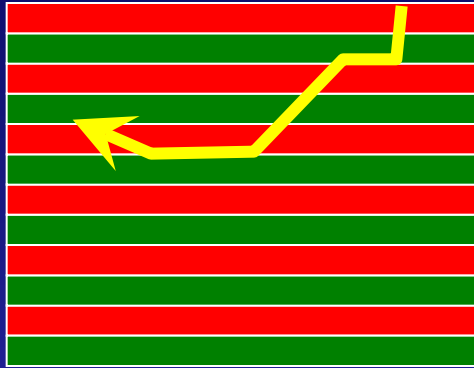
Struktura nanokompozitne prevleke

sočasno nanašanje Ti in Si v atmosferi N_2

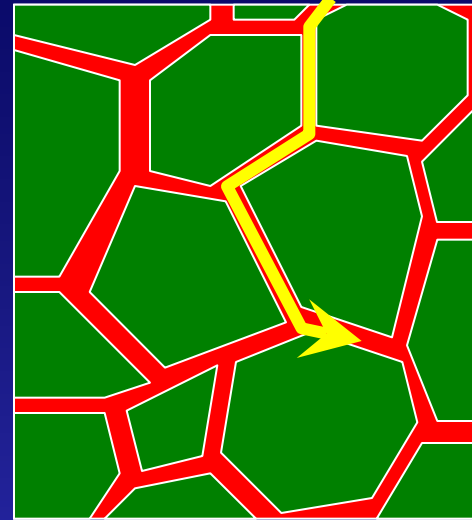
Značilnosti nanostrukturnih prevlek

Ovirano širjenje mikrorazpok

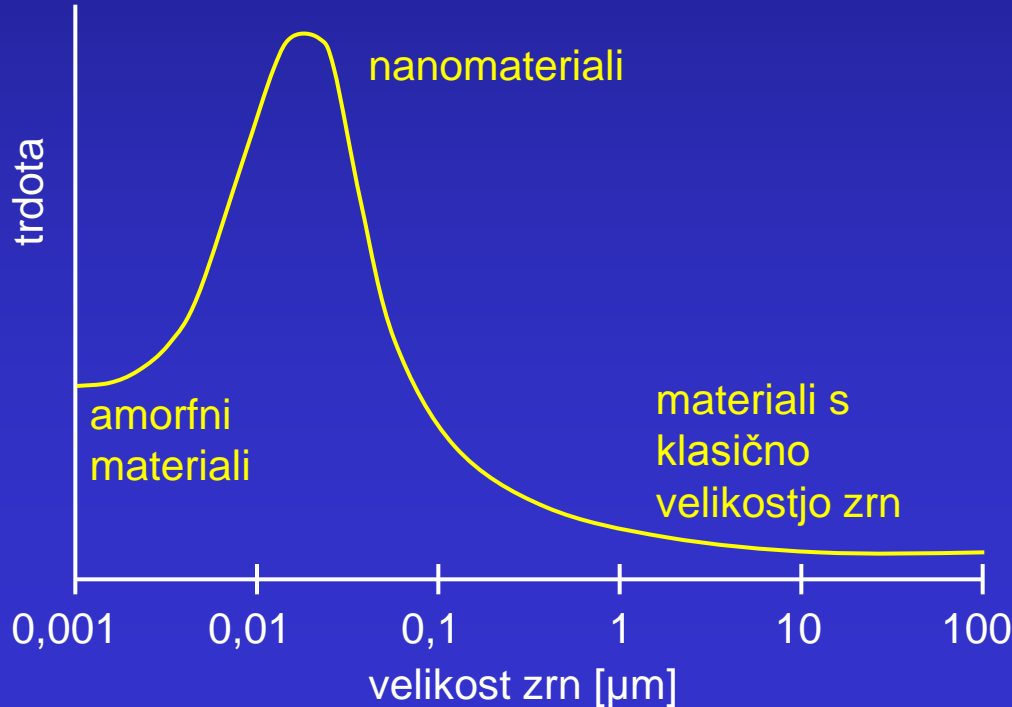

zrna TiN

»plasti« α - Si_3N_4

Utrjevanje

Primer:

TiN: 2100 HV

NbN: 1400 HV

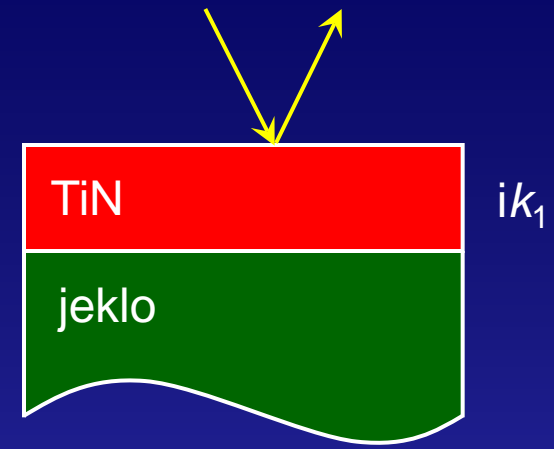
TiN/NbN: 5200 HV

Barvne prevleke

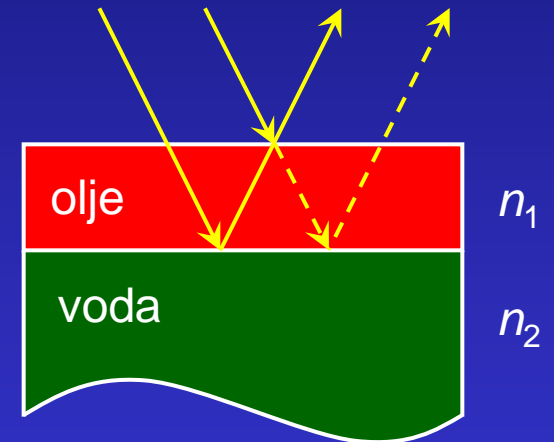
Intrinzična barva

- Odvisna le od optičnih lastnosti prevleke
- Neodvisna od smeri pogleda
- Lahko le v manjši meri spreminjamo s kemijsko sestavo

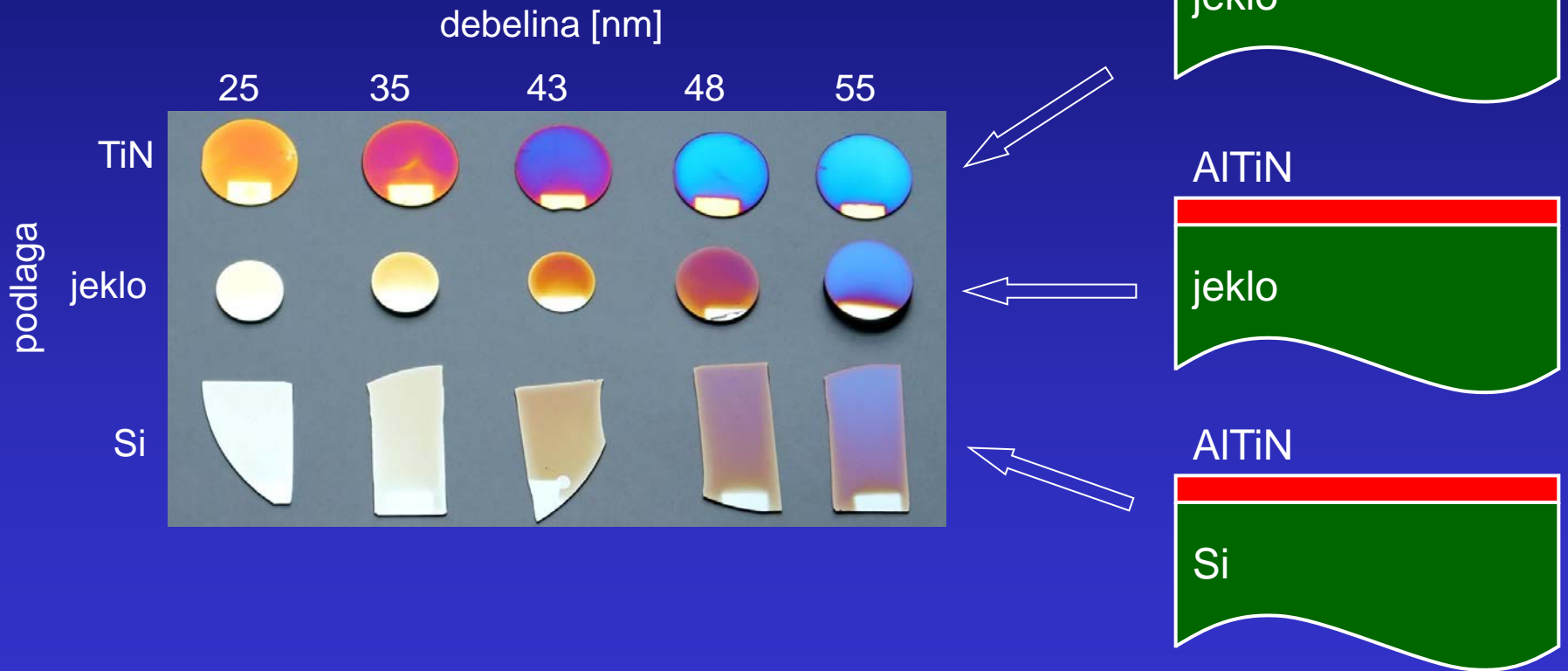
Interferenčna barva

- Odvisna od optičnih lastnosti prevleke in podlage
- Odvisna tudi od debeline prevleke
- Velika kotna odvisnost (prelivanje barv)

Barvne prevleke

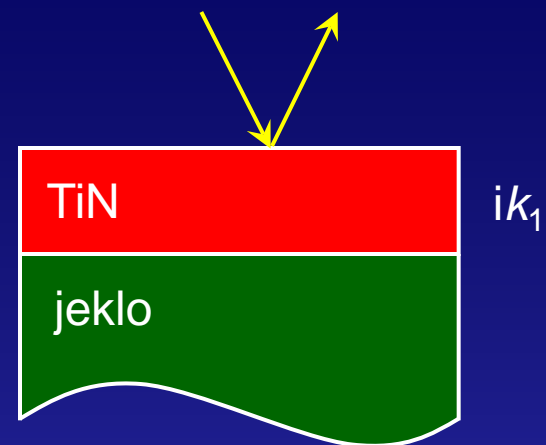
Nanos zelo tanke plasti AlTiN

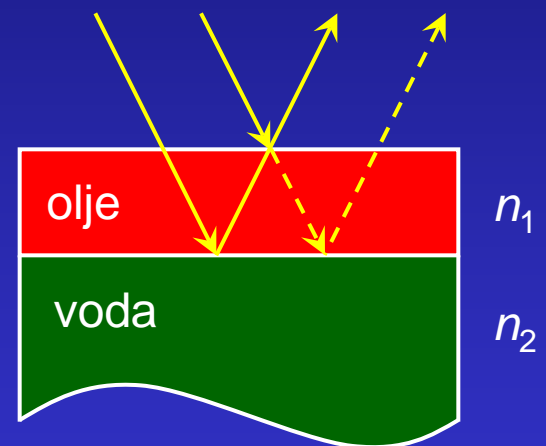
Barvne prevleke

Razlaga nastanka barve:
kombinacija absorpcije
in interference 1. reda

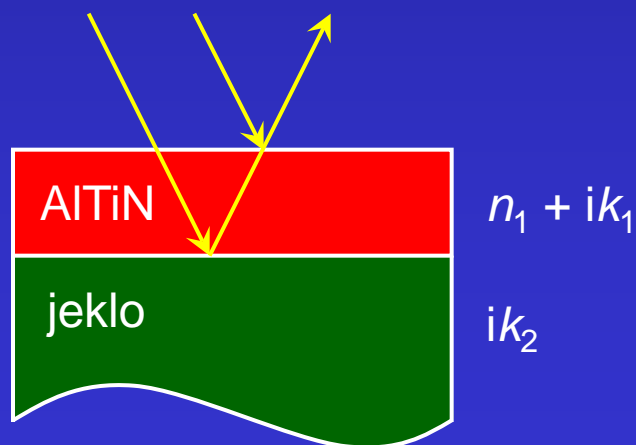
Intrinzična barva

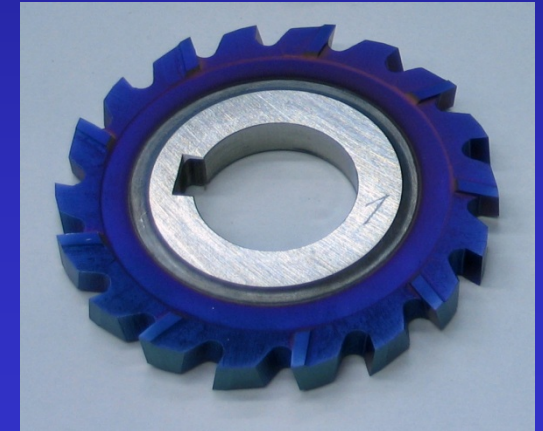
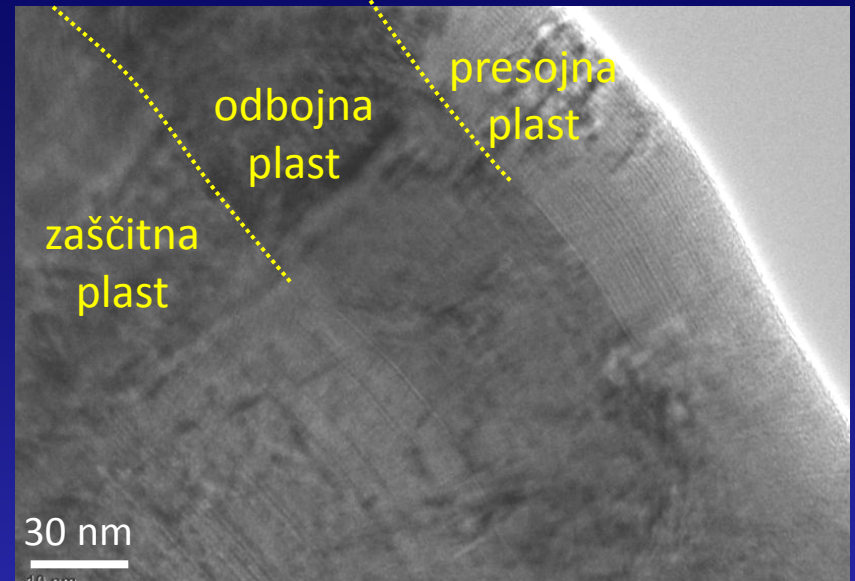
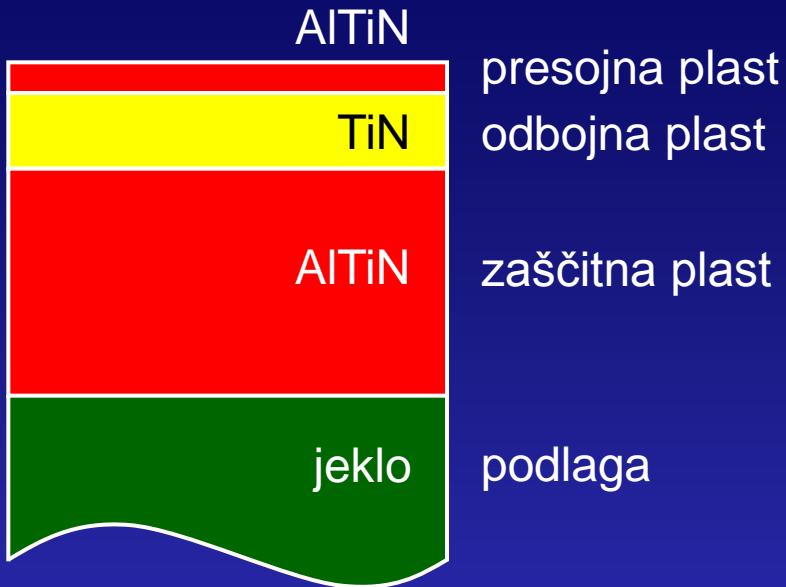
Interferenčna barva

Kombinacija

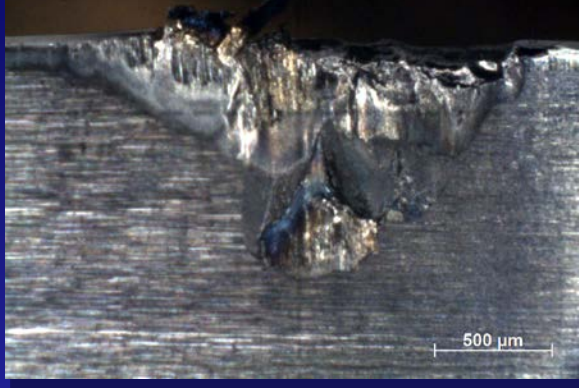

Barvne prevleke: aplikacija

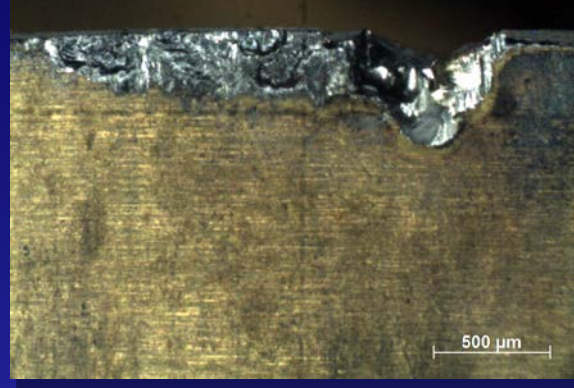

Uporaba nanostrukturnih prevlek

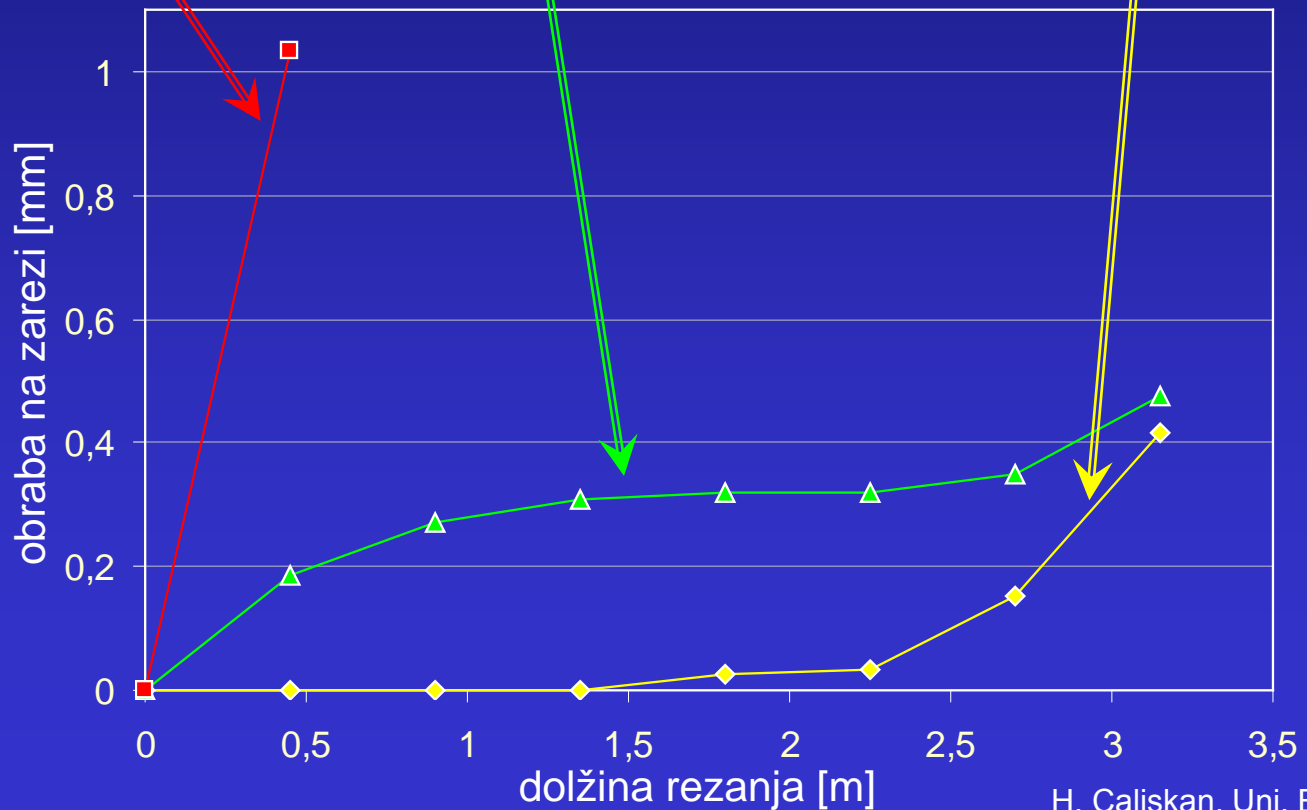
golo orodje

standardni TiAlN

nanokompozit TiAlSiN

frezanje
AISI O2 (1.2842)
58 HRC
suho
HM rezalne ploščice

Uporaba nanostrukturnih prevlek

Kriteriji za izbiro ustrezne prevleke

vrsta obdelave:	odrezovanje, preoblikovanje, brizganje plastike
način obdelave:	z/brez prekinitev, z/brez mazanja
vrsta obdelovanca:	njegova trdota, nagnjenost k sprejemanju
vrsta orodnega materiala:	hitrorezno jeklo, karbidna trdina, kermet
geometrija orodja	

Poenostavljeno priporočilo za rezalne postopke

<55 HRC:
standardni TiAlN

<62 HRC:
nanoplastni AlTiN

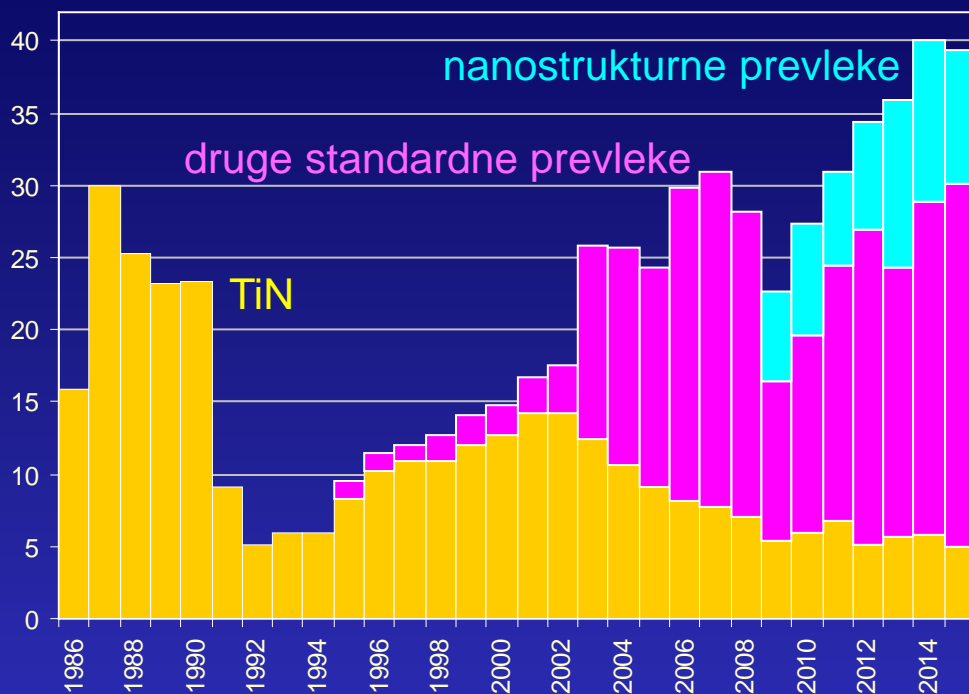

<70 HRC:
nanokompozitni TiAlSiN

Končno besedo pa ima preskus v proizvodnji!

Uporaba nanostrukturnih prevlek

Nanašanje prevlek za industrijo:
absolutno / deleži

Zakaj delež nanostrukturnih prevlek
ne raste?

- cena
- uveljavljene standardne prevleke
- premalo specifičnih potreb

